

Галина Іванівна Ковальчук,
доктор історичних наук, професор,
директор Інституту книгознавства,
Національна бібліотека України
імені В. І. Вернадського
(Київ, Україна)
ORCID: 0000-0001-8843-9584
e-mail: kovalchuk.nbuv@gmail.com

АТРИБУЦІЯ Й ЕКСПЕРТИЗА ЯК НАПРЯМИ РОБОТИ В БІБЛІОТЕКАХ З РЕТРОСПЕКТИВНИМИ РІДКІСНИМИ ТА ЦІННИМИ ВИДАННЯМИ

Мета роботи — довести, що атрибуція та експертиза рідкісності й цінності ретроспективних видань та їх примірників є важливим, актуальним напрямом роботи при дослідженні історико-культурних фондів бібліотек. **Методологічною базою дослідження** є сукупність принципів об'єктивності, історизму, пізнання взаємодії зовнішнього і внутрішнього, об'єктивного і суб'єктивного, а також застосування естетичних, ціннісних критеріїв розуміння книги як феномена культури. **Наукова новизна** полягає у формулюванні теоретичних питань проведення атрибуції та експертизи історико-культурних пам'яток у ретроспективних фондах великих бібліотек, уніфікації підходів до цієї роботи, визначенні проблемних питань зазначеної діяльності. Наголошено на пріоритеті в даній галузі науковців Інституту книгознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Розкрито причини проведення експертизи в бібліотеках, визначено види експертизи, серед яких, зокрема: державна експертиза, що має встановити історико-культурну цінність і рідкісність книги та можливість її легального вивезення за кордон; експертиза книг на вимогу правоохоронних органів, приватних осіб, а також книг з бібліотечних фондів з метою передання їх для експонування на виставках або при встановленні збитків, заподіяних установі в разі викрадення раритету. Підкреслено різницю у проведенні експертизи в залежності від її мети, наведено випадки необхідності здійснення атрибуції книжкових пам'яток, наголошено на критерії рідкісності примірників видання. Названо факти виявлення видавничих підробок при проведенні історико-книгознавчих досліджень у НБУВ. Особливу увагу приділено проблемі підготовки експертів книжкових пам'яток — як у вищих навчальних закладах, так і безпосередньо в бібліотеках. **Висновки.** Атрибуція та експертиза є актуальним завданням роботи з історико-культурними фондами в бібліотеках. При цьому в бібліотеках і загалом у державі не існує механізму ліцензування відповідної експертної діяльності або, іншими словами, атестації співробітників бібліотек у якості експертів книжок.

Ключові слова: атрибуція, експертиза, історико-культурні фонди бібліотек, Інститут книгознавства, книжкові пам'ятки, Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського.

Фонди книжкових пам'яток, інших видів видань (періодичних, нотних, образотворчих, картографічних), що зберігаються переважно у великих бібліотеках країни – національних, обласних, бібліотеках класичних університетів, – є національним надбанням держави, визнаною категорією історико-культурних цінностей. Тож діяльність щодо їхнього вивчення, збереження, введення в науковий та суспільний простір є актуальним завданням установ, де наявні такі пам'ятки.

Але чи всі за давнини (ретроспективні) фонди є однаково цінними? Чи лише час створення тієї або іншої книжки визначає її статус як книжкової пам'ятки національного або навіть, можливо, світового значення? Думається, ні. Номінувати цінність чи рідкісність тієї або іншої книги (і видання в цілому, і конкретного примірника) може допомогти книгознавча експертиза, складовою якої є атрибуція – встановлення вихідних відомостей: автора, назви, місця і часу видання тощо, яких часто бракує на давніх книжках. Рукописні книги в даній статті не розглядаються, хоча основні підходи до експертизи цінності рукописних і друкованих книжок є аналогічними у своїй основі.

Отже, маємо наголосити, що атрибуція та експертиза книжкових (і ширше – взагалі бібліотечних) пам'яток є важливими, необхідними елементами історико-книгознавчих досліджень, саме вони дозволяють достеменно визначити основні відомості про пам'ятку, оцінити її історико-культурне значення та, в разі необхідності, визначити грошову вартість примірника.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Інститут книгознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (далі – НБУВ) від 2019 р. розробляє відомчу наукову тему «Атрибуція та експертиза як складова дослідження книжкових та інших бібліотечних пам'яток: основи теорії та практики», розраховану на три роки. Упродовж 2019–2020 рр. науковцями підрозділів Інституту опубліковано 8 окремих видань (монографія, чотири наукових каталоги, бібліографічний покажчик, довідник з історико-культурних фондів, робоча програма з експертизи рідкісних книг), 314 статей та тез доповідей загальним обсягом 154 авт. арк., зроблено понад 25 тисяч записів до різних баз даних на порталі НБУВ на різні види ретроспективних документів, описові яких часто передувала повна або часткова атрибуція. Безумовно, не всі публікації безпосередньо стосуються атрибуції та експертизи, проте елементи досліджень у названому напрямі при підготовці публікацій є вагомими. Маємо визнати пріоритет книгознавчої школи НБУВ з цієї проблематики. Серед найбільш показових – публікації Т. Д. Антонюк щодо атрибуції замаскованих видань української діаспори [1]; Н. П. Бондар з питань філігранологічного методу атрибуції стародруків [2]; Т. А. Галькевич та Л. М. Гутник щодо атрибуції поштівків кінця XIX – першої третини XX ст. [3]; Л. В. Івченко та Є. В. Кожушко, присвячені атрибуції музичних творів [4]; Г. І. Ковальчук із загальних питань названої діяльності [5]; С. А. Літвінової щодо атрибуції літературних текстів музичних творів [6]; Ю. К. Рудакової з питань

атрибуції стародруків за художнім оформленням [7]; О. А. Цибульської з питань атрибуції творів композиторів-однофамільців [8]; Г. М. Юхимця та І. І. Цинковської щодо атрибуції гравірованих портретів XVI–XVIII ст. [9]; Т. А. Якубової з атрибуції книжкового зібрання за провенієнціями (власницькими ознаками) [10].

Мета дослідження – ознайомити колег з досвідом науковців Інституту книгознавства НБУВ щодо проведення атрибуції й експертизи стародруків, видавничих фальсифікатів, рідкісних і цінних видань різних видів та довести, що атрибуція й експертиза рідкісності та цінності ретроспективних видань і їхніх примірників є важливим та актуальним напрямом роботи при дослідженні історико-культурних фондів бібліотек.

Виклад основного матеріалу. Будь-який вид діяльності з рідкісними й цінними книгами – створення бібліографічних описів чи презентація примірників на книжкових виставках (реальних або електронних), використання інформації про них у публікаціях (тематичних або присвячених певній історичній особі) – передбачає проведення історико-книгознавчого пошуку, дослідження як історії видання, так і історії конкретного примірника, адже, як відомо, «*Habent sua fata libelli*» («Мають свою долю книги»). По суті, таке дослідження передбачає встановлення не лише історичних відомостей, але й на цій основі визначення історико-культурної цінності певної книги та залежної від цього її грошової вартості або, іншими словами, проведення експертизи цінності.

Експертиза, як тлумачить більшість словників, – це розгляд, дослідження якогось предмета чи питання з метою зробити правильний висновок, дати правильну оцінку відповідному явищу, що потребує спеціальних знань з боку компетентних осіб, яких називають експертами (від лат. *expertus* – досвідчений). Зазвичай експертні оцінки застосовуються до предметів чи явищ, які не піддаються безпосередньому вимірюванню, вони ґрунтуються на висновках фахівців у відповідній сфері діяльності – експертів. У нашому випадку експертами виступають співробітники бібліотек, де зберігаються історико-культурні фонди. Саме від їхньої кваліфікації, досвіду залежить якість проведення експертизи і правильність одержаних висновків.

Причини проведення експертизи книжок у бібліотеках можуть бути різними. Серед них – державна експертиза, що є підґрунтям для отримання громадянами чи установами дозволу або відмови на вивезення книги чи книжок за кордон. Наказом Міністерства культури України № 267 від 31.03.2017 (зі змінами згідно з Наказом того ж Міністерства № 1006 від 06.10.2017 р.) затверджено «Перелік державних установ, закладів культури, інших організацій, яким надається право проведення державної експертизи культурних цінностей». За розділом «Рукописні книги та друковані видання» цього «Переліку» таке право надається 33 установам, включаючи 18 обласних наукових універсальних бібліотек, Харківську державну наукову бібліотеку ім. В. Г. Короленка, 5 національних

бібліотек, 6 музеїв і 3 обласні центри, департаменти чи інспекції. Цим же наказом прописано кожній з перелічених установ затвердити персональний склад працівників, які безпосередньо здійснюватимуть державну експертизу культурних цінностей, іншими словами – експертів. Отже, 24 бібліотеки України мають право проводити державну експертизу книжок, і це потребує відповідних заходів з науково-методичного забезпечення такої діяльності, уніфікації укладання експертних висновків щодо цінності книжок, а головне – відповідного навчання та сертифікації чи ліцензування експертів. На практиці бібліотеки часто відмовляються здійснювати державну експертизу, мотивуючи це відсутністю кваліфікованих кадрів. Адже, само собою розуміється, рекомендація на дозвіл вивезення за кордон культурної цінності, національного надбання – справа відповідальна.

Проте існують й інші причини проведення експертизи книжкових пам'яток. Це можуть бути офіційні звернення правоохоронних органів щодо експертизи цінності книг, які фігурують, наприклад, у карних справах чи вилучені на митниці. Це може бути також звернення приватних власників стосовно розуміння того, яким саме виданням вони володіють, та встановлення його цінності та вартості. Це може бути і факт викрадення примірника з бібліотечних фондів (буває, на жаль, і таке) або пошкодження читачем книги, коли потрібно постфактум встановити заподіяні установі збитки.

Але найчастіше в бібліотечній практиці своєрідна експертиза (безумовно, не така детальна й ґрунтовна, як при проведенні державної експертизи) відбувається при безпосередній роботі з фондами книжкових чи інших видів пам'яток, зокрема при дослідженні певних видань та їхніх примірників з метою підготовки публікації про них (монографії, статті, бібліографічного покажчика чи каталогу, електронної виставки чи повідомлення на порталі бібліотеки або в соціальних мережах).

При проведенні такої, так би мовити, внутрішньої експертизи слід для початку переконатись у відповідності книги обліковим документам (інвентарній книзі, акту) та каталожним записам будь-якого виду (карткового, друкованого, електронного каталогу), і якщо титул та обкладинка на книзі відсутні, зробити це інколи не дуже легко. І до сьогодні в бібліотеках з ретроспективними фондами непоодинокими є випадки, коли певна книга атрибутована свого часу доволі приблизно, наприклад: «Євангеліє XVII ст.». Колись за відсутності під рукою довідкових чи бібліографічних видань (і, додамо, необхідних знань у бібліотекаря) більш точно визначити вихідні відомості було неможливо. Зараз існує багато друкованих та електронних джерел бібліографічного чи методичного характеру, які можуть нарешті чітко встановити, що за видання зберігається у фондах. Саме тоді й проводиться атрибуція книги чи іншої пам'ятки друку, що має встановити не лише автора чи назву книги, але й яке це видання – перше чи повторне, якого

року, де вийшло, адже, на відміну від літератури, де важливим є сам текст твору, для книжкової пам'ятки суттєвим критерієм може бути, зокрема: чи прижиттєве це видання, чи є на примірнику автограф автора, в яких умовах, ким і як видано, чи є видання, скажімо, шедевром поліграфії та книжкового мистецтва і т. п.

Таким чином, як бачимо, атрибуція та експертиза книжкових пам'яток є необхідними елементами роботи з історико-культурними фондами та їх дослідження. При цьому зауважимо, що бібліотекар, навіть досвідчений фахівець, не може знати всього. Але він повинен знати, де знайти потрібну інформацію, на що звертати увагу при атрибуції, наприклад, кириличних чи латиношрифтових стародруків, стародруків громадянського друку або заборонених дореволюційних видань Російської імперії. Глибина експертизи часто залежить від її мети: для державної експертизи та для укладання бібліографічного опису в каталозі вивчення критеріїв цінності книги буде абсолютно різним. Від мети, відверто кажучи, залежить і грошова оцінка, і навіть сам висновок щодо історико-культурної цінності пам'ятки, адже це не математика, експертне дослідження – доволі суб'єктивна справа, хоча професійна експертиза, що враховує широкий спектр складових, має бути якомога об'єктивнішою.

Так само і визначення рідкісності пам'ятки: якщо в певній бібліотеці конкретна книга збережена в одному примірнику, це не може автоматично означати, що видання рідкісне, – як правило, проведені розвідки виявляють низку інших примірників того ж видання в інших книгосховищах чи навіть в інших відділах великої бібліотеки. Власне наукова експертиза має встановити, серед іншого, і критерій рідкісності книги. Незаперечною при цьому є вимога залучати при дослідженнях певного видання, насамперед стародруку, всі його доступні примірники: тільки за цих умов можна з'ясувати, чи є це варіантом відомого видання, чи його пізнішим перевиданням, чи взагалі копією-підробкою.

У зв'язку з цим на окрему увагу заслуговує питання встановлення підробки книжкової пам'ятки. Факти чи випадки підробок текстів, видань, автографів відомі вже кілька століть і трапляються й понині. Як правило, пізніші перевидання певного твору намагаються видати за перше видання, виправляють пошкоджені вихідні відомості на книзі чи навіть виготовляють сучасними техніками копію титульного аркуша оригіналу на відповідному папері. Оскільки можливості проводити сучасні лабораторні техніко-технологічні дослідження матеріальної основи книги – паперу та оправи – українські бібліотеки не мають, лишається сподіватися саме на досвід та фаховість, а також на сумлінність експерта. Останніми роками у фондах стародруків НБУВ виявлено видавничі фальсифікати XVIII ст. Бердичівської друкарні босих кармелітів, Луцької домініканської друкарні, які без цензурного дозволу передруковували тут випущені раніше в інших місцях видання, що користувалися підвищеним попитом [11].

Дуже важливо звертати увагу також на бібліотечні штампи чи помітки бібліотекарів – чи це є маркування історичних установ, які нині вже не існують, чи ці бібліотеки функціонують під дещо зміненими назвами і сьогодні. Необхідно також перевіряти уважно, чи немає слідів свідомо знищених печаток чи записів. Тому найголовніша вимога проведення експертизи – дослідження книги *de visu*. Ніякі фото не можуть замінити тактильних, візуальних відчуттів від огляду давньої книги. Крім того, наголосимо, – переглядати при експертизі потрібно всі сторінки книги, а не лише титульну. Важливі й колір, фактура паперу, наявність чи відсутність вержерів, філіграней, записів, технології виготовлення оправи та її стан тощо.

У цьому зв'язку ще більше загострюються проблеми підготовки експертів з книжкових пам'яток. Серед експертиз історико-культурної спадщини більше на слуху мистецтвознавча, гемологічна, нумізматична, та, якщо можна так назвати, експертиза зброярства тощо. Щодо експертизи документальних пам'яток, то це справа скромніша і багатьма мистецтвознавцями сприймається як щось другорядне, простеньке, хоча книжок у бібліотечних, музейних, архівних фондах накопичено, думається, значно більше, ніж інших пам'яток історії та культури, але не всі вони є дійсно книжковими пам'ятками. Власне, визначити це й має відповідна експертиза.

Проблеми підготовки кадрів експертів-книгознавців у наш час усвідомлюються все гостріше. Таких фахівців потребують митниця, букіністичні та антикварні магазини, музеї, архіви, бібліотеки. Це обумовлено рядом причин, серед яких поява значної кількості пропозицій щодо продажу давніх книжок у зв'язку, зокрема, зі зміною власників приватних бібліотек, модою на збирання раритетів у певної категорії наших громадян, що швидко розбагатіли останнім часом, більшою свободою перетину кордонів і намаганням деяких осіб вивезти цінні книжки для продажу за кордоном або й навіть для себе, у зв'язку з переселенням на постійне місце проживання в інші країни. Чинне законодавство передбачає процес експертизи книжок, що плануються до вивезення, про що йшлося вище, а отже, постає питання щодо підготовки таких експертів. Крім того (і це в кількісному відношенні значно перевершує названу причину), Україна, як і інші держави світу з багатою книжковою спадщиною, має нарешті створити загальний реєстр книжкових пам'яток, які зберігаються в державних сховищах. У першу чергу це стосується бібліотек, а також музеїв та архівів. Чи готові співробітники цих установ бути експертами, спроможними визначати рідкісність і цінність книг? На жаль, далеко не завжди, і це не їхня провина – отримана ними освіта не передбачала здобуття потрібних для цього знань.

Чи викладаються основи експертизи книг у вищих навчальних закладах сьогодні? Так, у Харківській державній академії культури (ХДАК) курс «Експертиза цінності документних пам'яток» (до яких належать і книги) багато років викладає доктор філологічних наук, завідувач науково-дослідного відділу книгознавства,

колекцій рідкісних видань і рукописів Харківської державної наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка Ігор Якович Лосієвський [12]. Авторка даної статті декілька років (з перервою) читає курс «Експертиза рідкісних книг» для випускників бакалаврату кафедри музеєзнавства та експертизи історико-культурних цінностей Київського національного університету культури і мистецтв [13]. Зрозуміло, що це ніяк не вирішує проблеми, тим більше, що випускники далеко не завжди працевлаштовуються за фахом.

При тому, що експертів книжкових пам'яток дійсно не потрібно готувати в масовому порядку (через, якщо можна так висловитися, їх обмежену затребуваність), розуміємо, що підготувати справжніх експертів упродовж двох місяців за умови двох пар занять на тиждень не просто проблематично, але й нереально. Своє завдання в таких умовах ми вбачаємо в наданні уявлення про цю діяльність, інформації, де шукати потрібні бібліографічні, наукові, методичні матеріали, де можна отримати відповідні консультації; в узагальненні існуючих різноманітних матеріалів, що стануть у пригоді фахівцям при проведенні наукової експертизи книжкових пам'яток, а саме: в розкритті понятійного апарату, потрібного для цієї діяльності; визначенні критеріїв рідкісності й цінності видань і примірників, основ атрибуції різних видів книжкових пам'яток, підходів до їх грошової оцінки та укладання експертного висновку щодо цінності конкретної книги. 2019 року викладання курсу «Експертиза рідкісних книг» було переведене на дуальну форму освіти, за якої проводяться лише практичні заняття в самих бібліотеках, а не в аудиторії вищого навчального закладу. Власне, головною дійовою особою, як і на лекціях, є викладач, який упродовж занять розповідає студентам про основи експертизи й атрибуції книжок, але одночасно він усе це показує на реальних книжкових пам'ятках, які не можна винести з бібліотеки і принести в аудиторію. Студентам надається можливість роздивитися раритети, взяти їх до рук, обстежити. Проте проблема викладання курсу і, слід припустити, сприйняття матеріалу студентами ускладнилася в умовах карантину й переходу на дистанційну форму навчання. Ми підкреслювали вище, що експертиза може здійснюватися лише *de visu*, тож і навчити проводити атрибуцію, скажімо, стародруків, коли важливо побачити філіграні на папері, відчувати структуру самого паперу, його забарвлення, дослідити й встановити автентичність друку й оправи книги, можна лише візуально, фізично розглядаючи і вивчаючи давні книги. Демонстрація картинок на екрані дещо урізноманітнює виступ викладача, який за планом не повинен читати лекції, але повноцінного уявлення ані про вік книги, ані про матеріали, з яких її зроблено, ані про стан примірника не надає. Виконання практичних завдань студентами при цьому зводиться до пошуку в інтернеті інформації та до письмових відповідей на поставлені індивідуально питання, хоча й це зробити не просто за відсутності необхідної інформації в мережі та складності її непрямого пошуку.

Для бібліотекарів-практиків такі чи подібні курси не викладаються, хоча протягом останніх років навчально-методичні семінари з питань атрибуції та експертизи книжкових пам'яток проводили, крім НБУВ, Центральна наукова бібліотека Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна, Національний музей літератури України та ін. Отже, бібліотекарі, котрі працюють з історико-культурними ретроспективними фондами, навчаються проводити атрибуцію та експертизу книжкових пам'яток (а також журналів, нот, карт, листівок, поштівки) переважно самотужки, і слід визнати, що при бажанні, наполегливості, схильності до цього, набутому досвіді роботи з книжковими пам'ятками вони стають фахівцями в цій галузі – експертами. Водночас питання юридичного оформлення статусу таких спеціалістів у якості експертів залишається відкритим.

Наукова новизна дослідження полягає у формулюванні теоретичних питань проведення атрибуції та експертизи історико-культурних пам'яток у ретроспективних фондах великих бібліотек, уніфікації підходів до цієї роботи, визначенні проблемних питань зазначеної діяльності.

Висновки. У бібліотеках і загалом у державі не існує механізму ліцензування експертної діяльності або, іншими словами, атестації співробітників бібліотек в якості експертів книжок. Виникає правова колізія – експертиза книжкових пам'яток потрібна в різних ситуаціях, ця практика є затребуваною як для приватних книжкових зібрань, так і для митниці, СБУ, МВС, прокуратури, для самих бібліотек, а проводять її начебто нелегально чи, правильніше, – не нормативно: посадовими інструкціями чи статутами бібліотек така діяльність не передбачена. Додамо, що експертиза книжок у бібліотеках у таких умовах є для сторонніх осіб, які звертаються по неї, платною послугою.

Список використаних джерел

1. Антонюк Т. Д. Атрибуція замаскованих видань українського зарубіжжя // Бібліотека. Наука. Комунікація: актуальні тенденції у цифрову епоху : матеріали Міжнар. наук. конф. (Київ, 8–10 жовтня 2019 р.). Київ, 2019. Т. 1. С. 138–142.
2. Бондар Н. П. Про час друку третього видання Апостола друкарні Мамонічів (філігранологічна атрибуція примірників) // Бібліотека. Наука. Комунікація: актуальні тенденції у цифрову епоху : матеріали Міжнар. наук. конф. (Київ, 8–10 жовтня 2019 р.). Київ, 2019. Т. 1. С. 143–147.
3. Гутник Л. М., Галькевич Т. А. Українська видова поштова листівка кінця XIX – першої третини XX ст. з фондів НБУВ: атрибуція та науковий опис // Бібліотека. Наука. Комунікація: актуальні тенденції у цифрову епоху : матеріали Міжнар. наук. конф. (Київ, 8–10 жовтня 2019 р.). Київ, 2019. Т. 1. С. 152–156.
4. Івченко Л. В., Кожушко Є. В. Встановлення авторства музичних творів «безіменного» Векслера // Рукописна та книжкова спадщина України. 2019. Вип. 23. С. 36–55. doi: <https://doi.org/10.15407/rksu.23.036>

5. Ковальчук Г. И. Атрибуция и экспертиза редких книг как актуальное направление книговедческих исследований // Берковские чтения – 2019. Книжная культура в контексте международных контактов : материалы V Междунар. науч. конф. (Пинск, 29–30 мая 2019 г.). Минск : ЦНБ НАН Беларуси; Москва : ФГБУН НИЦ «Наука» РАН, 2019. С. 195–200; її ж: Специфіка атрибуції та експертизи рідкісних книг // Наукова атрибуція творів мистецтва, експертиза та оцінка культурних цінностей : матеріали наук.-практ. конф. (Київ, 24 жовтня 2019 р.). Київ : НАКККиМ, 2019. С. 67–71; її ж: Експертиза книг: уніфіковані підходи та дискусійні питання // Короленківські читання 2019. «Бібліотеки, архіви, музеї: конвергентна цифрова комунікація, крос-медійність, клієнтоорієнтованість» : матеріали та тези доп. і повідомлень XXII Всеукр. (з міжнар. участю) наук.-практ. конф. (Харків, 24–25 жовтня 2019 р.). Харків, 2020. С. 221–229; її ж: 3 досвіду атрибуції книжкових пам'яток у Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського // Наукові праці НБУВ. 2020. № 60. С. 9–30. doi: <https://doi.org/10.15407/np.60.009>

6. Літвінова С. А. Атрибуція літературних текстів у колекції «Музичний фонд України» Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського // Бібліотека. Наука. Комунікація: актуальні тенденції у цифрову епоху : матеріали Міжнар. наук. конф. (8–10 жовтня 2019 р.). Київ, 2019. Т. 1. С. 178–181.

7. Рудакова Ю. К. Встановлення вихідних відомостей видання за художнім оформленням як один із шляхів атрибуції (на прикладі палеотипа) // Бібліотека. Наука. Комунікація: актуальні тенденції у цифрову епоху : матеріали Міжнар. наук. конф. (Київ, 8–10 жовтня 2019 р.). Київ, 2019. Т. 1. С. 209–213.

8. Цибульська О. А. Композитори-однофамільці: з практики музичної бібліографії та атрибуції творів Штраусів // Бібліотека. Наука. Комунікація: актуальні тенденції у цифрову епоху : матеріали Міжнар. наук. конф. (Київ, 8–10 жовтня 2019 р.). Київ, 2019. Т. 1. С. 239–242.

9. Юхимець Г. М., Цинковська І. І. Іконографічні дослідження як інструмент атрибуції гравірованих портретів XVI–XVIII ст. зібрання Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського // Бібліотека. Наука. Комунікація: актуальні тенденції у цифрову епоху : матеріали Міжнар. наук. конф. (Київ, 8–10 жовтня 2019 р.). Київ, 2019. Т. 1. С. 257–261.

10. Якубова Т. А. Провенієнції – елементи атрибуції колекції «Бібліотека Луцько-Житомирської семінарії» // Вісник Книжкової палати. 2019. № 3. С. 47–52.

11. Ціборовська-Римарович І. О. Контрафактні політичні видання друкарні Луцького домініканського монастиря (1787–1836): друкарське виконання, атрибуція, суспільна потреба // Видавничий рух в Україні: середовища, артефакти : доповіді і повідомлення Міжнар. наук. конф. (Львів, 24–25 жовтня 2019 р.). Львів, 2019. С. 33–35.

12. Експертиза цінності документних пам'яток : прогн. та навч.-метод. матеріали до курсу для студентів з напрямку «Книгознавство, бібліотекознавство і бібліографія» / ХДАК, ХДНБ ім. В. Г. Короленка ; авт.-уклад. І. Я. Лосієвський. Харків : Сага, 2013. 312 с.

13. Експертиза рідкісних книг : робоча програма навчальної дисципліни / уклад. Г. І. Ковальчук. Київ : КНУКиМ, 2019. 27 с.

Halyna Kovalchuk,

Doctor of Historical Sciences (Doct. habil. in History), Professor,

Director of Institute of Book Studies,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine

(Kyiv, Ukraine)

ORCID: 0000-0001-8843-9584

e-mail: kovalchuk_galina@ukr.net

Attribution and expertise as focus areas in libraries with retrospective rare and valuable editions

The **aim of the work** is to prove that the attribution and expertise of rareness and valuableness of retrospective publications and their copies is an important, relevant area of the work in the study of historical and cultural fonds of libraries. The **methodological basis** of the study is a set of principles of objectivity, historicism, knowledge of the interaction of external and internal, objective and subjective, as well as the application of aesthetic, value criteria for understanding the book as a cultural phenomenon. The **scientific novelty** lies in the formulation of theoretical issues of attribution and examination of historical and cultural monuments in the retrospective fonds of large libraries, unification of approaches to this, identification of problematic issues of this activity. The priority in this field of scientists of the Institute of Book Studies of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine is emphasized. The reasons for the examination in libraries are revealed, the types of examination are determined, among which, in particular: state examination, which should establish the historical and cultural value and rarity of the book and the possibility of its legal taking abroad; examination of books at the request of law enforcement agencies, individuals, as well as books from library fonds in order to transfer them for display at exhibitions or to establish the damage caused to the institution in the case of theft of a rarity. The difference in the examination depending on its purpose is emphasized, the cases of necessity of attribution of book monuments are given, criteria of rarity of copies of the publication are emphasized. The facts of detection of publishing forgeries during historical and bibliographic researches in the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine are named. Particular attention is paid to the problem of training book monuments experts, both in higher education institutions and directly in libraries. **Conclusions.** Attribution and expertise are an urgent task of working with historical and cultural fonds in libraries. Thus, in libraries, and in general in the state there is no mechanism of licensing of the corresponding expert activity or, in other words, certification of employees of libraries as books experts.

Key words: attribution, expertise, historic and cultural library collections, Institute of Book Studies, book monuments, V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine.

*Стаття підготовлена 11 листопада 2020 року;
подана до друку 27 листопада 2020 року.*